

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра германської і фіно-угорської філології

Курсова робота

на тему: **Соматизми у фразеологічних одиницях української та англійської мов**

Студентки групи МЛа 01-20

факультету германської філології

денної форми навчання

спеціальності 035 Філологія Германські мови та
література, перша - англійська

Тищенко Катерини Олексіївни

Науковий керівник:

доцент Субота С. В.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ 2023

Ministry of Education and Science of Ukraine

Kyiv National Linguistic University

Chair of Germanic and Finno-Ugrian Philology

Term Paper

Somatisms in Phraseological units of the Ukrainian and the English languages

TYSHCHENKO KATERYNA

Group MLa 01-20

Germanic Philology Faculty

Research Adviser

Assoc. Prof. Subota S. V.

Kyiv 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СОМАТИЗМІВ	
1.1. Поняття «соматизми» та історія їхньої появи в лінгвістиці	6
1.2. Класифікація фразеологічних одиниць із соматичним компонентом..	7
Висновки до розділу 1.....	8
ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОМАТИЗМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ	
2.1. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом у фразеологічних словниках української мови.....	9
2.2. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом у фразеологічних словниках англійської мови	13
Висновки до розділу 2.....	18
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	19
РЕЗЮМЕ.....	21
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	22

ВСТУП

Оскільки фразеологізми ще з давніх-давен були одним із найбагатших джерел для дослідження мови як продукту людської діяльності та засобу комунікації і передачі культури, мудрості та світобачення певної нації, вони весь час виступали об'єктом наукових праць багатьох дослідників (Селіванова О. О., 2004). Такі світила лінгвістики як Шарль Баллі (Шарль Баллі 1905; 1909), Виноградов В. В. (Виноградов В. В., 1977), Потебня О. О. (Потебня О. О., 1930) та Кочерган М. П. (Кочерган М. П., 2010) заклали підвалини для вивчення специфіки фразеологічних одиниць. Зараз їхню справу активно продовжують, наприклад, Вільчинська Т. (Вільчинська Т., 2020) та Мацьків П. (Мацьків П., 2007), досліджуючи місце Бога у фразеологізмах, Гребенюк А. В. (Гребенюк А. В., 2012) та Романченко А. (Романченко А., 2020), опрацьовуючи українські зоологізми, й Венжинович Н. (Венжинович Н., 2017) у вивченні ономастики української фразеології.

Актуальність роботи криється у необхідності здійснення порівняльного аналізу фразеологічних одиниць із соматичним компонентом в українській та англійській мовах.

Метою роботи є визначення подібних та відмінних рис фразеологічних одиниць із соматичним компонентом в українській та англійських мовах.

Для досягнення поставленої мети, ми визначили такі **завдання**:

- Провести механічну вибірку з фразеологічних словників двох досліджуваних мов;
- Укласти інвентар фразеологічних одиниць із соматичним компонентом;
- Проаналізувати розподіл соматизмів за різними групами;

Об'єктом роботи є фразеологічні одиниці із соматичним компонентом в українській та англійській мовах.

Предметом роботи виступає семантичне значення фразеологічних одиниць із соматичним компонентом в українській та англійській мовах.

Матеріалом дослідження слугують 294 англійських та 375 українських фразеологізмів із соматичним компонентом, відібраних методом суцільної вибірки із відповідних словників «Oxford Dictionary of Idioms» (том II) (Siefiring J., 2004), та «Словник фразеологізмів української мови» (Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В., Неровня Н. М., Федоренко Т. О., 2003)

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СОМАТИЗМІВ

1.1. Поняття «соматизми» та історія їхньої появи в лінгвістиці

Ще у давнину люди почали порівнювати природу та навколишній світ із власним організмом і, використовуючи у переносному значенні назви частин тіла, навчилися точніше передавати свої думки, почуття, ставлення один до одного або описувати певні явища.

Починаючи з другої половини ХХ-го століття, у пов'язаних зі сферою тілесності працях мовознавців все частіше почало вживатися поняття «соматизм» (Корнєва, Коваленко, 2017). Уперше в лінгвістиці термін «соматичний» вжив Ф. Вакк під час досліджень ідіом естонської мови, що містили в собі назви частин тіла людини і які були пізніше відповідно названі соматичними. Згідно із судженнями Вакка, соматизми є одним із найдавніших прошарків фразеології та утворюють одну із найважливіших частин фразеологічного складу будь-якої мови (Вакк, 1968, с. 52).

Зазвичай соматичною фразеологічною одиницею називають фразеологізм, де головним або залежним компонентом слугує слово на позначення не лише зовнішньої будови тіла людини (голова, нога, око), але й елементів серцево-судинної (серце, печінка), нервової (розум) та інших систем. Таким чином, соматичні фразеологізми – це стійкі словосполучення, в яких головним елементом виступає назва частини тіла людини (або іншими словами – соматичний компонент) і вирізняються високою емотивністю, переосмисленим та переносним значенням (Козоріз (Яцків) Г.).

Будучи однією з споконвічних лексичних груп у світі, соматизми виникли ще у період самопізнання людини та її виокремлення з-поміж інших об'єктів дійсності завдяки відчуттям, органам та частинам тіла (Яніцька, 2008). Прагнучи наділити людськими рисами предмети оточення для кращого розуміння їхньої природи, люди настільки збагатили фразеологічний фонд соматизмами, що за дослідженнями Р.М. Вайнтрауба вони складають 30% від усіх стійких словосполучень (Вайнтрауб, 1980 с. 51-55).

1.2. Класифікація фразеологічних одиниць із соматичним компонентом

Відповідно до характеру предмета, що позначається, та його функцій, соматичні компоненти поділяються на такі категорії:

- *сомонімізми* (служать для позначення тіла загалом, голови та її частин, шиї, тулуба, верхніх та нижніх кінцівок);
- *остеонімізми* (називають кістки людського тіла і їхні з'єднання);
- *спланхнонімізми* (йменують внутрішні органи);
- *ангіонімізми* (включають в себе елементи кровоносної системи);
- *сенсонімізми* (охоплюють назви органів чуттів, лексику на позначення захворювань і виявів людського організму).

Особливе місце в класифікації займають *квасісоматизми*, що позначають людську душу (Лугова, 2007 с.17). Окрім зазначених вище груп, дослідники виділяють ще й такі: нервову і серцево-судинну систему людини; рідини людського організму; волосся на тілі людини; розумово-психічний розвиток людини; антропоніми; стійкі словосполучення, що з'явилися в результаті опису жестів і міміки (Лабінська, 2004, с. 20).

О. Назаров зазначає, що частота вживаності соматичного компоненту в складі фразеологізмів на пряму залежить від міри необхідності органів у трудовому процесі і від усвідомлення людиною необхідності та важливості цих органів для власного життя. Таким чином, чим вища необхідність, тим вищою є здатність соматичного компоненту утворювати фразеологізми (Назаров О., 1972, с.31). Частина тіла та їх назви у різних мовах вживаються не лише у прямому значенні, але носять також і символічний характер.

Висновки до розділу 1

Навіть у давнину люди відчували потребу у порівнянні навколишнього світу з власним тілом й могли задовольнити її за допомогою фразеологізмів. Друга половина XX-го століття стала досить плідною для фразеології – описуючи фразеологізми естонської мови, Фелікс Вакк увів більш точний термін на позначення фразеологічних одиниць з компонентом-назвою частини тіла – «соматизм». Згідно з подальшими дослідженнями, соматизмом вважається фразеологічна одиниця, яка має у своєму складі назву як зовнішньої, так і внутрішньої частини тіла, й вирізняється своєю стійкістю та емотивністю. За підрахунками Р. М. Вайнтрауба соматизми налічують понад 30% від усіх стійких словосполучень й відповідно до предмета позначення та його функцій поділяються на сомонімізми, остеонімізми, спланхнонімізми, ангіонімізми, сенсонімізми та квазісоматизми. Проте класифікація соматизмів не обмежується лише категоріями зовнішніх, внутрішніх органів, кісток, чи кровоносних судин, але охоплює ще групи стійких словосполучень з елементами нервової системи, рідин організму, волосся, та ідіоми, створені на основі міміки й жестів. Праці О. Назарова доводять, що на вживаність соматизмів впливає як ступінь потрібності частин тіла в трудовому процесі, так і осмислення людиною їх важливості для життєдіяльності.

РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОМАТИЗМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

2.1. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом у фразеологічних словниках української мови

Детальніше опрацювавши дані словника «Словник фразеологізмів української мови» (Білоноженко В. М. Гнатюк І. С., Дятчук В. В., Неровня Н. М., Федоренко Т. О., 2003), ми виокремили 375 українських фразеологізмів з компонентом «частина тіла». (Лапухіна Ю.В.)

Зазвичай **очі** слугують для отримання інформації і перевірки її правдивості: «впадати у вічі», «(не) вірити власним очам», «перед очима», «відкрити очі на щось», «закривати на щось очі». Проте лексема «око» вживається й для оцінювання чогось: «на перший погляд», вираження приблизності: «на око», легкості та простоти: «неозброєним оком», здивування «очі на лобі полізли», пильності та гостроти зору «гостре око», «всевидяче око», «око не дримає». Іноді слово «око» має негативний характер помсти «око за око» або недобрих намірів «вовче/лихе/зле око». Зважаючи на таку семантичну різноманітність ідіом з цим компонентом, зовсім не дивно, що за результатами аналізу відібраних фразеологізмів найбільш уживаною частиною тіла у стійких словосполученнях є саме «**ОКО** (очі)», яка налічує понад 115 одиниць і становить 30,6% від всієї кількості.

Рука – соматизм, що має значення володіння чимось та зміни власника: «потрапити до чийось рук», «мати щось на руках», «переходити з рук у руки», суворого нагляду: «зв'язати когось по руках та ногах», «відбитися від рук», «взяти справу у свої руки», або жорстокої влади: «піднімати на когось руку», «життя/доля перебуває в чийось руках». Руки також уособлюють навички людини та її працьовитість: «золоті/умілі руки», «руки не стоять», «сидіти, склавши руки» та вміння заспокоїтися й зосередитися:

«взяти себе в руки». Крім того, фразеологізми з лексемою «рука» розкривають риси характеру: сила духу - «тверда рука», недоброчесність – «рука руку миє», корисливість – «на руку», доброта – «протягнути руку допомоги». Досить часто руки позначають зручність: «під рукою», інтенсивність дії: «руками й ногами», власні наміри: «просити чистіть руки» та палкі обіцянки: «покласти руку на серце». Хоча ідіоми з лексемою «рука» й дещо відстають у поширеності, серед досліджуваної групи, вони становлять аж 15,7% (59 одиниць).

Загально прийнято, що як частина тіла, **голова** керує мисленням, розумом і діями людини, тому основне конотативне значення соматизму – розважливність, розум і кмітливність: «ясна/світла/твереза голова», «голова варить», «мати голову на плечах», «голова не половою набита», або їхня відсутність «дірява/капустяна/порожня голова», «голова з вухами». Часто лексема «голова» набуває ширшого значення і передає стан людини: запаморочення, розгубленість: «голова йде обертом», «голова крутиться/туманіє», сором і приниження: «сховати голову в пісок», особливості характеру: стриманість, холоднокровність та гарячковість «холодна голова», «гаряча голова», байдужість «викинути когось/щось з голови» або навіть відповідає за життя людини: «голова з плечей», «накласти головою». Не дивлячись на свою високу семантичну цінність, соматизми з компонентом «голова» поступаються в популярності і складають 9,9%, або 37 одиниць від загальної кількості.

Ноги – опора людського тіла, тому основне значення фразеологізмів з цим компонентом відображає (не)стійкість та (не)впевненість у собі: «міцно стояти на ногах», «стати на ноги» (освоїтися), страшенну втому: «ледве ноги несуть», «ніг не відчувати», здивування та страх: «ноги до землі прикипіли» або одужання: «стати на ноги». Проте, мабуть, найочевиднішим застосуванням ніг є рух, швидке переміщення та втеча «ноги в руки»,

«*накивати п'ятами*». У ширшому значенні лексема «ноги» також передає певну одержимість, відданість «*скласти до ніг*» та вкрай скрутне становище на межі життя та смерті «*однією ногою в могилі*». За результатами нашого дослідження стійкі словосполучення з лексемою «нога» нараховують близько 23 одиниць з обраної групи - 6,1%.

Фразеологізми зі словом «**ВУХО**» частіше за все позначають сприйняття інформації на слух та ступінь (не)уважності слухача під час цього процесу : «*дійти до вух*», «*обома вухами*», «*пропускати повз вуха*», «*в одне вухо влетіло, а в інше – вилетіло*». Вуха також символізують допитливість та прагнення вивідати якусь таємницю: «*нашорошити вуха*», «*розвісити вуха*», або поділитись нею з кимось: «*по секрету на вушко*». Іноді вуха передають відтінок надмірності та крайності: «*по самі вуха*», «*посміхатись від вуха до вуха*», або чогось неприємного: «*різати слух*», «*аж вуха в'януть*». За підсумками нашого дослідження стійкі словосполучення з компонентом «вуха» є менш розповсюдженими й становлять 5%, або 19 одиниць із загальної кількості фразеологізмів.

У народній культурі «**ЯЗИК**» завжди був яскравим символом надмірної говірливості: «*довгий язик*», «*язик як лопатень*», «*на весь язик*», красномовства: «*язик добре підвішений*», або невміння зберігати довірену таємницю: «*язик засвербів*». Проте перш за все, лексема «язик» передає (не)здатність людини до мовлення: «*язик став руба*», «*язик приріс до піднебіння*», безпосереднє мовлення: «*на язиці*» та характеристику мовлення: «*язик заплітається*». Крім того, соматизми з компонентом «язик» описують і особисті якості людини: недобррозичливість – «*злі язики*», сором'язливість – «*язик не повертається*», та дошкульність - «*гострий на язик*», «*язик як бритва*». Попри значну увагу до язика в українських приказках та прислів'ях, серед відібраних стійких словосполучень соматизми з лексемою «язик» налічують лише 4, 8% (18 одиниць).

В українській фразеології лексема «зуб» має надзвичайно різноманітну семантику, яка варіюється від набуття сили та влади: «зуби проріжуться», або навпаки надмірної важкості: «не по зубах» до помсти: «зуб за зуб», сильної люті: «крізь зуби», «зуби скриплять» та слабких знань у чомусь: «ні в зуб ногою». Соматизми зі словом «зуб» передають також ступінь або кількість чогось: мало – «на один зуб», достатньою мірою – «до зубів», стан людини: тремтіння – «зуб на зуб не попадає», прямоту та безпосередність: «в зуби». За підсумками нашого експерименту з усієї обраної групи стійких словосполучень ідіоми з компонентом «зуби» нараховують 3,2% (12 одиниць).

Інші соматичні компоненти складають периферію й характеризуються таким відсотком уживаності: **лице** – 2,6% («з лица землі» - безслідно, назавжди), **плече** – 2,4% («за плечима» - маючи досвід), **лоб** – 2,1% («в лоб» - відверто, без натяків), **ніс** – 1,9% («носом крутити» - перебирати), **коліно** – 1,6% («по коліна» - дуже мало). Певні частини тіла утворюють майже однакову кількість фразеологізмів й мають однаковий відсоток: **тіло, рот, п'ята** – 1,3% («душею і тілом» - всім єством, повністю, «з розкритим ротом» - з цікавістю та захопленням, «аж по самі п'яти» - дуже довгий), **палець, шия, спина, горло, вуста** – 1% («як палець» - самотній, «у шию знати» - грубо випровадити, «за спиною» - таємно, без відома, «на всю горлянку» - дуже голосно, «ні пари з вуст» - зятято мовчати), **долоня, ніготь** – 0,8% («як на долоні» - чітко, виразно, «і на ніготь» - зовсім, ніскільки), **живіт, губи, лікоть** – 0,5% («живіт до спини присох» - надто худий, «ще губи в молоці» - молодий, недосвідчений, «кусати лікті» - жалкувати). За результатами нашого дослідження лексеми «брови», «чуб», «зіниця», «чоло» та «вуса» мають найменший потенціал до утворення фразеологізмів - лише 0,3% («брови полізли на лоба» - збентеженість та здивування, «аж чуби

тріщать» - сильно битися, *«як зіницю ока»* - дуже пильно, *«у поті чола»* - докладати великих зусиль, *«і у вус не дме»* - байдужий). (див. Рис. 1)

Рис. 1 «Частини тіла в українських фразеологізмах»

2.2. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом у фразеологічних словниках англійської мови

Ретельніше вивчивши дані словника «Oxford Dictionary of Idioms» (том II) (Siefiring J., 2004), ми відібрали 294 стійких словосполучення із соматичним компонентом.

В англійській фразеології **«око/eye»** найчастіше передає значення крайньої пильності та спостережливості: *“be all eyes”*, *“have eyes in the back of your head”*, *“keep an eye out/open for”*, *“keep your eyes opened/peeled”*, *“with your eyes open”*, потурання: *“close/shut your eyes to”*, *“turn a blind eye to”*, корисливості: *“have an eye for the main chance”*, загравання: *“give sb. the glad eye”*, *“make eyes at sb.”*, просвітлення: *“open smb.’s eyes”*, або навпаки

обману: “*pull the wool over smb. ’s eyes*”, “*do a person in the eye*” та помсти: “*an eye for an eye and a tooth for a tooth*”. Крім того, лексема «око» також характеризує загальні поняття: знання в певній сфері - “*have an eye for*”, провал, повне розчарування - “*one in the eye for*”, або схожість поглядів та думок: “*see eye to eye*”. Беручи до уваги виняткову різноманітність семантики лексеми «око», зрозуміло, чому саме ця частина тіла є найпоширенішою і становить 12.6% (37 одиниць) від усієї кількості фразеологізмів, що вивчалися.

Найперше і найочевидніше значення слова «**голова/head**» - розум, осягнення чогось: “*make head or tail of*”, “*get your head around smth.*”, чи навпаки надто велика складність для розуміння: “*over your head*”, холоднокрівність: “*keep your head*”, чи втрата самоконтролю: “*lose your head*”. У ширшому розумінні лексема «голова» позначає повну свободу дій: “*give smb. their head*”, стійкість перед труднощами: “*keep your head above water*”, непоказність й непримітність: “*keep your head down*”, легкість виконання чогось: “*do smth standing on your head*”, імпульсивність й нерозважливість: “*off the top of your head*”, марні старання: “*bang/knock your head against a brick wall*”, привернення уваги: “*turn heads*”, надокучання: “*do smb. ’s head in*”, або примирення: “*bang/knock people’s head together*”. Досить часто лексема «голова» уособлює життя людини й небезпеку, що може йому загрожувати: “*be hanging over your head*”, “*heads will roll*”. Враховуючи значущість, яку передають соматизми з компонентом «голова», їхня поширеність стає доволі закономірною – 11, 6% з усієї досліджуваної групи (34 одиниці).

В англійській фразеології лексема «**рука/hand**» у першу чергу носить конотативне значення праці, її етапів або характеристик: взятись за нову справу - “*turn your hand to smth.*”, ставати до роботи - “*set/put your hand to*”, “*a hand’s turn*”, братись за тяжку, «брудну» роботу - “*get your hands dirty*”,

робити щось без особливих зусиль: - “*do smth. with one hand behind your back*”, “*hands down*”, майстерність виконавця роботи - “*be a dab hand at*”, чи навпаки бездіяльність: “*sit on your hands*”. Проте соматизми зі словом «рука» описують й матеріальне становище: скрута - “*(from) hand to mouth*”, швидкий заробіток - “*make money hand over fist*”, та відносини між людьми: згуртованість - “*all hands*”, товариська близькість - “*hand in glove*”, готовність допомогти - “*give/lend a hand*”, прагнення догодити - “*wait on smb. hand and foot*”, зменшити клопоти - “*off smb. 's hands*”. Іноді лексема «рука» набуває негативного відтінку й означає ухиляння від відповідальності: “*wash your hands of*”, або жорсткі обмеження: “*bind/tie smb. hand and foot*”. Всупереч палкій любові англійців до ручної праці, серед відібраних соматизмів, ідіоми з компонентом «рука» налічують лише 24 одиниць – 8,8%.

Нoga/foot – завжди асоціюється з ходьбою та рухом, проте англійці надають цій лексемі значення першого кроку у чомусь, початку діяльності: “*get your feet wet*”, його успішності: “*get/start off the right/wrong foot*”, (не)уміння швидко реагувати та приймати рішення: “*think on your feet*”, “*fall on your feet*”, “*drag your feet*”. Доволі часто соматизми з компонентом «нога» уособлюють позицію людини: і вашим, і нашим - “*have a foot in both camps*”, непохитність рішення - “*put your foot down*”, або унеможливлення мати власну думку: “*have smth. at your feet*”. Іноді лексема «нога» має позитивний характер і передає бажання справити гарне враження: “*put your best foot forward*”, “*sweep smb. off their feet*”, або негативний характер явної слабкості: “*have feet of clay*”, чи навіть страшною загрозою життю: “*have one foot in the grave*”. За підсумками нашого дослідження стійкі словосполучення з компонентом «нога» складають 8,1% обраної групи (24 одиниці).

Як заведено, «**вухо/ear**» - орган людини, який відповідає за звукове сприйняття, тож соматизми з цим компонентом передають характеристику цього процесу: граничну уважність - “*be all ears*”, “*lend an ear*”, “*smb. 's ears*”

are flapping”, обізнаність у ситуації - “*have an ear to the ground*”, неухважність й байдужість до інформації - “*in one ear and out of the other*”, “*listen with half an ear*”. Проте лексема «вухо» може набувати й ширшого значення й описувати недосвідченість: “*dry/wet behind the ears*”, сварки: “*set by the ears*”, вигнання або звільнення: “*out of your ear*”, чи крайній ступінь: значний достаток - “*have smth. coming out of your ears*”, непомірна заклопотаність - “*up to your ears*”. За результатами аналізу відібраної групи ідіом із соматичними компонентами стійкі словосполучення з лексемою «вухо» становлять 6,8% (20 одиниць).

В людській уяві лексема «палець/*finger*» напряду пов’язана із дотиком, контактом, а відтак і чітким визначенням чогось: “*put your finger on*”, обізнаністю в останніх подіях: “*keep your finger on the pulse*”, або простою незграбністю, що частіше всього виникає через невмілі маніпуляції рук: “*be all fingers and thumbs*”. Проте в англійській фразеології лексемі «палець» надається дещо своєрідна конотація діяльності: сильне бажання взятись за якусь справу - “*your fingers itch*”, безпосередньо братись за діло - “*get your finger out*”, бути залученим у багатьох заходах - “*have a finger in every pie*”, втручатись у чийсь роботу - “*have a finger in the pie*”, чи навпаки відкладати завдання: “*put smth. on the long finger*”. У більш абстрактному сенсі лексема «палець» відображає сподівання: “*cross your fingers*”, або гіркий досвід: “*burn your fingers*”. Хоча соматизми з компонентом «палець» й відстають в розповсюдженості, серед обраної групи фразеологізмів з тілесними компонентами вони нараховують 18 одиниць, або 6,1%.

Інші соматичні компоненти складають периферію й характеризуються таким відсотком уживаності: *face* – 5.4% (“*lose face*”- скомпрометувати себе, втратити авторитет), *nose* – 5.1% (“*count noses*”- підраховувати голоси, присутніх, прибічників), *arm, heel* – 3.7% (“*the strong arm of the law*” – всюдисуща рука закону, “*under the heel of*”- під каблуком), *neck* – 3% (“*neck*

or nothing” – або пан, або пропав), *leg* – 2.7% (“*not to have a leg to stand on*”- не мати ніякого виправдання, обґрунтування своїм діям). Деякі частини тіла, як і в українській мові, налічують приблизно однакову кількість фразеологізмів: *lip, shoulder, nail* – 2,4% (“*smb. ’s lips are sealed*” – людина вимушена мовчати і берегти довірену їй таємницю, “*cry on smb. ’s shoulder*”- плакатися, бідкатися (Олійник І. С., Сидоренко М. М., 1991) “*right on the nail*”- одразу, негайно), *toe* – 2% (“*on your toes*”- енергійний, активний), *tongue, knee, teeth* – 1.7% (“*have a sharp tongue*”- гострий на язик, “*at your mother’s knee*”- ще з пелюшок, “*armed to the teeth*”- озброєний до зубів), *mouth, body* – 1.4% (“*take the words out of smb. ’s mouth*”- сказати те, що хтось хотів сказати, “*over my dead body*”- тільки через мій труп! в жодному разі), *stomach, elbow*, – 1% (“*on an empty stomach*”- натще серце, “*lift your elbow*”- надмірно вживати алкоголь), *cheek, chin* – 0.7% (“*turn the other cheek*”- підставити і другу щоку, “*keep your chin up*”- не занепадати духом, не впадати у розпач). Найменше в англійській мові фразеологізмів із складовими ока “*eyebrow*” та “*eyelash*” – 0.3% (“*raise your eyebrows*”- виражати подив або несхвалення, “*without batting an eyelash*”- і оком не моргнув, абсолютно спокійний) (див. Рис. 2).

Рис. 2 «Частини тіла в англійських фразеологізмах»

Висновки до розділу 2

У розділі 2 ми визначили частини тіла людини, які мають найбільший потенціал для утворення фразеологізмів, та дослідили тонкощі їхнього семантичного вживання в українській та англійських мовах.

За результатами дослідження і в українській, і в англійській мові найбільш поширеною лексемою в соматизмах є «**око/eye**». В українській мові фразеологізми з цим компонентом, як правило, позначають процес отримання інформації, перевірку її вірогідності, пильність, помітність та простоту, або недобрі наміри, в англійській – граничну пильність, спостереження, потурання, обман, або його розкриття.

Наступними за вживаністю в соматизмах виступають лексеми «**рука/hand**» та «**голова/head**». В українській мові лексема «**рука**» має характер володіння та зміни власника, суворого контролю, зручності та інтенсивності, в англійській – праці, її характеристик, майстерності, матеріального становища та відносин між людьми. В українській мові лексема «**голова**» уособлює розважливість, кмітливість, загальний стан людини та навіть саме життя, в англійській – розум, складність завдання, стійкість перед труднощами, холонокровність й життя загалом теж.

Децю меншою розповсюдженістю в ідіомах обох мов характеризується лексема «**нога/foot**». В українській мові стійкі словосполучення з цим компонентом символізують (не)стійкість, (не)впевненість, втому, переміщення й втечу, в англійській – початок діяльності, його успішність, вміння швидко реагувати, позицію людини та бажання справити гарне враження.

Найменший потенціал до творення фразеологізмів як в українській, так і в англійській мові мають лексеми «**лікоть/elbow**», «**живіт/stomach**», та «**брови/eyebrows**».

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Фразеологізми – це ключ до пізнання самобутності народу, його історії, культури та побуту. Ще наші пращури визнавали ідіоми ефективним засобом для підкреслення унікальності, колоритності та виразності будь-якої мови й намагались збагачувати ними своє мовлення. Соматизми – як різновид стійких словосполучень, що містять у своєму складі назви частин тіла й відтак найтісніше пов'язані з людиною, відіграють надзвичайно важливу роль у нашому житті. Щоденно несвідомо ми використовуємо їх, щоб точніше передати наші емоції, стан, наміри та переживання. І це не просто припущення: за даними обох словників 4,7% усіх фразеологізмів української мови та 5,8% усіх англійських фразеологізмів – саме соматизми!

Після детального аналізу обраних нами соматизмів ми визначили, що і українська, і англійська культура звертає значну увагу на лексеми: «**око**», «**рука**», «**голова**», «**нога**» та «**вуха**». Проте в англійській мові, на відміну від української, до ядра фразеологічних одиниць з «тілесним» компонентом, крім соматизмів з лексемами «**око**», «**рука**» та «**голова**», входять й соматизми з лексемами «**нога**» та «**вуха**». Такий розподіл пояснюється тим, що в ході історії українці весь час були змушені тяжко працювати та бути вкрай обачними, розмірковуючи свої дії наперед, аби уникнути страшних покарань. Не зважаючи на те, що лексема «**язик**» трапляється в обох мовах, в українській вона потрапляє не до периферії, як в англійській мові, а до основної частини, адже українці люблять гостре слівце та цінують красномовність. Хоча ідіоми з лексемами «**підборіддя**», «**щока**», та «**вія**» складають периферію англійських соматизмів, варто зазначити, що під час дослідження українських стійких фразеологічних сполучень з компонентом – частиною тіла вони взагалі не зустрілися. Це пов'язано з тим, що англійці від природи уважні до деталей та здатні помічати те, що інші схильні пропустити як неважливе.

В ході нашого експерименту ми встановили, що хоча загальна семантика «тілесних» компонентів в соматизмах обох мов дещо схожа, існують й досить яскраві відмінності: якщо в українській мові лексема «**око**» більше символізує процес отримання інформації та її перевірку на правдивість, в англійській вона пов'язана з граничною пильністю, спостережливістю, чи навіть обманом. Якщо в українській мові лексема «**рука**» більше асоціюється з володінням чимось та зміною власника, суворим наглядом, то в англійській фокус суттєво переноситься на працю, її характеристики, етапи й відносини між людьми. Якщо в українській мові лексема «**нога**», в основному, передає (не)стійкість, (не)впевненість та швидке переміщення, в англійській вона позначає початок певної діяльності, його успішність, вміння швидко реагувати, або позицію людини. Такі підсумки, знову ж таки, можна пояснити менталітетом націй: англійці славляться своєю зосередженістю та кмітливістю, в той час як українці – еталон загартованості та сильного духу.

Проте фразеологічні одиниці із соматичним компонентом ще і досі виступають невичерпним джерелом для лінгвістичних дослідів та неймовірних відкриттів.

РЕЗЮМЕ

Курсова робота присвячена темі соматизмів у фразеологічних одиницях української та англійської мов. Ця тема є дуже актуальною, адже питання соматизмів української та англійської мов, а також порівняння їхньої семантики наразі малодосліджене.

В результаті роботи було проведено суцільну вибірку із фразеологічних словників української та англійської мов та виокремлено 375 українських соматизмів й 294 англійських. Всі ці одиниці було проаналізовано за такими параметрами:

- лексико-семантичне значення;
- частота вживання;

Підсумки дослідження показали, що англійські та українські соматизми демонструють як схожі, так і відмінні риси: з'ясовано, що і в українській, і в англійській мові найбільше ідіом складено із лексемами «око», «рука», «голова», «нога» та «вухо»; найменше соматизмів як в українській, так і в англійській мові утворюють лексеми «брови», «живіт», «зіниця» та «вія». Розбіжності полягають у тому, що розподіл між частинами тіла в англійській мові більш рівномірний, в той час як українська культура звертає вдвічі більше уваги на лексеми «око» та «рука», що свідчить про пріоритетність цих частин тіла для українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Siefring J. (2004). *Oxford Dictionary of Idioms*. 2nd ed. New York: Oxford University Press;
2. *Англо - русский фразеологический словарь*. Відновлено з https://melodict.com/have_a_foot_in_both_camps (дата звернення: 17.01.2023);
3. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В., Неровня Н. М., Федоренко Т. О. (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. Київ: «Наукова думка».
4. Вайнтрауб Р. М. (1980). *О соматических фразеологизмах в русском языке. Лексические единицы русского языка и их изучение*. Ташкент: Ташкентський державний педагогічний інститут.
5. Вакк Ф. (1968). *О соматических фразеологизмах эстонского языка. Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей*. Баку.
6. Венжинович Н. (2017) *Фраземи української мови з ономастичним компонентом у лінгвокультурологічному висвітленні*. (Наукові записки). Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль.
7. Виноградов В. В. (1977) *Лексикология и лексикография. Избранные труды*. Москва.
8. Вільчинська Т. (2020). Фразеологічні одиниці української мови з теонімним компонентом як маркер національно-мовної картини світу українців. *Вісник Ужгородського університету. Серія філологічна*, 84-89. Відновлено з: <http://visnyk-philology.uzhnu.edu.ua/article/view/223436>

9. Гребенюк А.В. (2012). Етнонаціональні особливості вираження семантики зоосемічного компонента у фразеологізмах української мови. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*, 26–33.
10. Козоріз (Яцків) Г. *Класифікація соматичних фразеологізмів*. Чернівецький Національний Університет ім. Ю. Федьковича, Чернівці. Відновлено 3
http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Philologia/3_105427.doc.htm
(дата звернення: 11.01.2023)
11. Корнева Н. А, Коваленко О. В. (2017). Функціонування соматизмів у фразеологізмах німецької та української мов. *Young Scientist*. 101-104
12. Кочерган М. П. (2010). *Загальне мовознавство*. 3-тє вид. підручник Київ: «Академія»
13. Лабінська Б. І. (2004). *Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини*. (Автореферат дисертації кандидата філологічних наук). Національний університет імені Івана Франка, Львів
14. Лапухіна Ю.В. *Семантичні особливості фразеологічних одиниць із соматичним компонентом (матеріалі англійської та української мов)* (Автореферат). Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир. Відновлено з <http://nniif.org.ua/File/17luvsof.pdf>
15. Лугова Н. В. (2007). *Национально-культурные особенности фразеологических единиц сферы психоэмоционального состояния человека*. (Автореферат докторської дисертації.) Кубанський державний університет, Краснодар.

16. Мацьків П. (2007) *Концептосфера БОГ в українському мовному просторі*. Дрогобич: Коло.
17. Назаров О. (1972). *О причинах фразеобразовательной активности соматизмов в русском и туркменском языках. Вопросы лексики и фразеологии*. Ашгабат.
18. Олійник І.С., Сидоренко М.М. (1991). *Українсько – російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник*. Київ: «Радянська школа». Відновлено з <http://lang.slovopedia.org.ua/7/53407/100350.html> та <https://archive.org/details/sl0vn23/page/n7/mode/2up> (дата звернення:25.01.2023).
19. Потебня О. О. (1930). *З лекцій теорії словесності*. Харків: Держвидав України.
20. Романченко А. (2020). Ядро, центр та периферія українських зоофразеологізмів. *Вісник Ужгородського університету. Серія філологічна*, 299 – 302.
21. Селіванова О. О. (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)* [монографія] Черкаси: Брама.
22. Шарль Баллі (1905). *Нарис стилістики*. (1909) *Французька лінгвістика*.
23. Яніцька Н. Р. (2008). *Соматична лексика як об'єкт вивчення в іношомовній аудиторії. Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Вип. 3. С. 211-213.